

Oktobarska revolucija i Miroslav Krleža 1917. godine

Miroslav Krleža (1893–1981), kasnije kanonizirani autor i često osporavani autoritet, 1917. godinu provodi u prevoditeljskom odjelu zagrebačke komande te kao civilni činovnik u Uredu za pomoć stradalima u ratu, iz prve ruke doživljavajući “totalni apsurd” (Lasić 1982: 111) Prvoga svjetskog rata i čeznući za promjenom nepravednih i nehumanih društvenih prilika. U to doba istovremeno intenzivno radi na svojim prvim tekstovima, primjerice na “Hrvatskoj rapsodiji”, a u “Pjesmi iz godine devet stotina i sedamnaeste” piše:

Prati nas topot kletava mračnih, kô topot konjanika, /
u nama kipi tamna snaga evropskog bika, / i sve je
zastava krvavih lepet i poplava pobjednih slika. // [...]
Ranjavi, goli, bez oklopa, mračni kao vjetar u zloslutnu
tutnju, / nas nosi vjhor, kô oblak nad gradom, kô divnu
neotkritu slutnju, / mi smo vihora fijuk kroz gnjilu
evropsku šutnju! (Krleža 1969: 431)

Ta je pjesma odraz njegove reakcije na Oktobarsku revoluciju, napisana u kasno ekspresionističkom ekstatičnom stilu zanosa i pobune. U njoj dominira radikalno zazivanje novoga vremena kroz borbu, krv i revoluciju, usmjereno protiv učmale prošlosti, odnosno “gnjile evropske šutnje”. Njegova je pjesma istodobno vizija uništenja i prizivane obnove:

pod našom rukom se gradovi ruše, zidine, požari,
štropot / barjaci plamte, tvrđave gore, jerihonske padaju
laži, / o, divno je tako izgarati sjajan, kô svjetlost na
mrtvoj straži. (*ibid.*)

U tom se vatrenom zazivanju revolucije jasno mogu prepoznati Krležini politički stavovi neposredno prije raspada Habsburške Monarhije, ponajprije njegova vjera u nužnost revolucionarnog prevrednovanja svjetskog poretka. Ta je vjera u revoluciju još snažnije izražena u pjesmi “Plameni vjetar”. Stihovi u slobodnom ritmu: “Jednoga će dana krvavo jutro svanuti, / jednoga će dana crljeni vjhor planuti, / o, jednoga dana, / nad piramidom mrtvih domobrana / buknot će plamen iz bezbrojnih rana” (Krleža 1969: 26) izravna su aluzija na ratna i revolucionarna događanja iz 1917. godine te ukazuju na sponu rata i revolucije, a ona svoj neposredan izraz pronalazi u njegovim tekstovima. Uz to je kod Krleže jasno izražena kritika društva, metafora nove zore implicira promjenu svega, odnosno cjelokupnoga postojećeg stanja. Reminiscen-

cije na povijesne događaje svjetskoga rata i revolucije stapaju se s ekstatičnom vizijom buduće promjene postojećeg u ničeanskom zanosu prevrednovanja svih vrijednosti. Ta ekstatična vizija svoje korijene ima, među ostalim, u revolucionarnom oduševljenju Oktobarskom revolucijom i njezinim ideologom Vladimirom Il’ičom Uljanovim Leninom (1870–1924). Svoj će tadašnji zanos Krleža retrospektivno opisati u historijsko-fenomenološkom eseju¹ “Prije trideset godina”, objavljenom prvi puta u *Republici* 1947. godine, posežući u njemu za biblijskim vokabularom:

Pa kad se pojavio Lenjin sa svojim tezama nije među nama bilo čovjeka, koji umije politički misliti, da nije osjetio nešto što bi se moglo izraziti samo biblijskim patosom. Grob se je otvorio. Internacionala je uskrsnula. Svanulo je i sve je postalo jasno. (Krleža 1956: 389)

Te njegove riječi upućuju na simbolički potencijal revolucije, odnosno na utopijski aspekt komunističke ideologije prepoznatljiv u Krležinu apologetskom tonu, primjerice kada revoluciju promatra kao “svjetlost u tminama vjekovnim” (*ibid.* 387), dakle kao mogućnost prosvjetljenja, izbavljenja i spasa od vjekovne potlačenosti, duhovne i materijalne. Vokabular toga eseja s bogatom biblijskom metaforikom uskrsnuća, novog života i svjetlosti obilježen je onim što Max Weber naziva “revolucionarni karakter harizme” (Weber 1976: 205) jer Krleža vjeru u revoluciju utemeljuje na magnetizmu njezina vođe Lenina u ratno doba koje doživljava kao doba bestijalnosti, razaranja i kraja civilizacije.

U krležološkim istraživanjima poznata je činjenica kako je Krleža promatrao Oktobarsku revoluciju i njezinoga predvodnika Vladimira Il’iča Lenina kao neku vrstu spasa od ratnoga ludila, kao “prvu svjetlost u ratnoj tami” (Lasić 1982: 133) te ona stoga predstavlja važnu prekretnicu u njegovu stvaralaštvu. Pri tome razvija “romantičko viđenje Lenjina” (Wierzbicki 180: 68) uz konkretno shvaćanje revolucionara kao “čovjeka koji je pobunjenu misao otjelotvorio” (*ibid.*). Pa ipak, njegovo revolucionarno oduševljenje ostaje “nejasno, nietzscheansko i solipsističko” (Lasić 1982: 136), odnosno protkano vlastitim iskustvima i

¹ Za analizu tih zapisa usp. Marjanić 2005: 376f.

ponajviše vlastitom lekturom. Njegov se odnos prema Oktobru i Leninu ne može svesti na puko pitanje odnosa politike i književnosti. "Politika je za njega bila proročka vizija, a ne posao vođen pukim interesima" (Biti 2016: 48)², tvrdi Vladimir Biti u svojem prilogu o Krležini i hrvatskoj povijesti razvlaštenja. Pri tome je "dubinska struktura" nositelja karizme³ Lenina kao vizionara, "Lenina trijumfatora" u svim Krležinim stvaralačkim fazama u načelu jednaka, što je ustvrdio Zoran Kravar navodeći njezina stalna obilježja kao što su "panegiričan ton, simultanizam perspektive i antitetički raspored ključnih motiva" (Kravar 1993: 540). Kravar ističe kako je Krležina predodžba o revolucionarnom Leninu "ishodište za razumijevanje Krležina odnosa prema strategu prve socijalističke revolucije, ali je valja imati na umu i pri rekonstrukciji Krležinih nazora o povijesti i smjeru njezina kretanja te o ulozi pojedinca u prevratnim povijesnim zbivanjima" (*ibid.*). Iz toga proizlazi kako je Krležino shvaćanje revolucije usko povezano s likom Lenina kojega razumije kao simbol i utjelovljenje revolucije shvaćene kao izlaz iz povijesne spirale potlačivanja. Važno je napomenuti da je cjelokupan Krležin kritički diskurs povezan s Oktobarskom revolucijom, koju u pravilu povezuje s revolucionarnim Leninovim likom, suštinski neodvojiv od njegovih uvjerenih antiratnih i humanističkih stavova. U tom smislu revolucija i Lenin za Krležu postaju središnji simboli apsolutnog, nadsocijalnog i transvremenškog antiratnog apela nastalog u prijelomnoj godini Prvoga svjetskog rata.

Iako je u fokusu ovoga rada sinkronijski prikaz Krležina doživljaja revolucije 1917. godine kao jedan od dokaza o kasnijem kontinuitetu⁴ u shvaćanju Lenine uloge, kao i u Krležinom načinu pisanja o Leninu može se navesti ulomak iz eseja "O parlamentarizmu i demokraciji kod nas", u kojem Krleža slavi Lenina bilježeći "trideset i tri godine minule su od lenjinske provale vulkana" i podsjećajući na svoj doživljaj Lenina kao "glasnika proturatne, protuimperijalističke inspiracije" (Krleža 1957: 439f), čime naglašava konstante koje je u revoluciji prepoznao – njezin antiratni stav i antiimperijalistički impetus u traženju novoga društva koje će prevladati sustav nejednakosti i izrabljivanja.

Ovdje će se prvo ukratko rekapitulirati Krležine predodžbe o Leninu kako bi se potom povezale s odjecima revolucionarne godine 1917. u njegovoj ranoj prozi. Promatrat će se izvori njegova revolucionarnoga zanosa na temelju njegovih esejističko-historiografskih skica o položaju slavenskih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji, no prvenstveno književni odrazi utopijske projekcije revolucije u Krležinim novelama

² Na engleskom jeziku tekst čini poglavlje knjige *Attached to Dispossession: Sacrificial Narratives in Post-imperial Europe*, 2017, Leiden and Boston: Brill.

³ O kritici pojma karizmatičke vladavine usp. Gebhardt 1993.

⁴ Miroslav Krleža prikupio je svoje iskaze o Leninu u ciklusu "Leniniana". Usp. *Forum* 1967, br. 11–12, str. 631–671.

iz zbirke *Hrvatski bog Mars. Novele Bitka kod Bistrice Lesne, Kraljevska ugarska domobranska novela i Hrvatska rapsodija mladoga Miroslava Krleže* povezat će se s kontekstom njihova nastanka kako bi se aktualizirao diskurzivni obzor, odnosno političko imaginarno u posljednjoj fazi Austro-Ugarske Monarhije. Time se Krležina rana pripovjedna poetika treba prikazati u karakterističnoj "sintezi proturječja" u kojoj se subjekt pojavljuje kao "vrteška kontradiktornog, onoga što se međusobno isključuje" (Lasić 1982: 135).

I.

U svojim izvještajima s bojišnice napisanima za socijaldemokratske novine *Sloboda* Krleža već 22. XI. 1917. kratko bilježi: "U Rusiji je magla. Kaos. I sve nepoznato. Lenjin, Kerjenskij, Kornijlov, Kaledin, sve su to pojave nejasne" (Krleža 1983: 61). Iako je njegov sud o Oktobarskoj revoluciji ovdje još neodređen, u istom izvještaju spominje kako se rađa "jedna nova fronta – fronta Europe mlade i preporođene" (*ibid.*), čime se jasno ograđuje od stare, ratom korumpirane Europe i najavljuje nove vidike. Taj novi ton radikalno odudara od ostalih ondje objavljenih vojno-analitičkih zapisa (Kravar 1993b) i upućuje na autorovu kasniju fascinaciju Leninom.

Gotovo istovremeno nastaje njegova drama *Kristoval Kolon*, a u kasnije povučenoj posveti Leninu Krleža daje svoju dijagnozu toga vremena i svojeg stanja:

Ja sam Kristovala Kolona napisao i posvetio Lenjinu [...] u vrijeme histerično i teško, kada se na svakom koraku osjećala panika kriminalnog i razdrtog zbivanja. Razmišljajući u vrijeme njegova nastupa o Lenjinu, ja sam ga zamišljao štirnerijanski, solipsistički, kao vatreni krug u samome sebi zaokružen, okinut i zavitan u samoću jasne schopenhauerovske sumnje. (Krleža 1924: 240)

Krležin doživljaj Lenina neodvojiv je od konteksta Prvoga svjetskog rata i istodobno se pojavljuje kao sinteza Stirnera i Schopenhauera i neukrotiva poetska vizija, dakle nipošto se ne može svesti na jedan nazivnik ili konkretan partijski i revolucionarni angažman. Leninovo ime je u njegovom dnevniku *Davni dani* predmet asocijativne montaže u još jednoj nemogućoj sintezi vlastitih doživljaja, ratnih toponima, povijesnoga iskustva uzaludnosti i potrebe za bijegom od zbilje:

Lenjin, Kerenski, Piave, Brenta. Sentimentalni graničarski motivi svih naših Ilira. "Ja od Brente vidjeh obale zelene" [...] U svemu tome: Narodne novine. Danas. Zelene noći. Mjesečina. Hamlet, na balkonu. (Krleža 1956: 321)

I svoja iskustva s ratnih fronti Krleža neposredno povezuje s doživljajem lenjinističke revolucije: "Hodajući po mađarskim vojničkim manevrima, [...]"

ja sam sanjao o gigantskim kulturnim konstrukcijama međunarodne solidarnosti i suradnje” (Krlježa 2001: 401), čime formulira tada virulentno očekivanje svjetske revolucije. Velimir Visković Krlježin lik Lenina stoga shvaća kao gotovo mitološki lik, “kao neku vrstu mitske figure (koja u sebi ujedinjuje i elemente biblijske mesijanske simbolike i ničeanske ideje nadčovjeka)” (Visković 2001: 42). Krlježa ostaje vjeran biblijskoj retorici i 1925. godine, primjerice kada u svojem *Izletu u Moskvu* promatra “apostole lenjinizma” (Krlježa 1960: 102). Ranu fazu stvaralaštva Miroslava Krlježe u “Plamenu” poljski slavist Jan Wierzbicki tumači kao paradoksalno povezivanje Nietzschea i Lenina u kojem Krlježa “nastupa gotovo kao nihilistički likvidator tradicije” (Wierzbicki 1980: 26) i obilježeno je revolucionarnim patosom i snažnim anarho-individualističkim sklonostima.

Da ne ostane na utvrđivanju fascinacije Leninom, Krlježina predodžba o Leninu može se povezati s određenjem “harizmatičnog vođe” kako ga vidi Max Weber, koji taj pojam upotrebljava potpuno “vrednosno neutralno” (Weber 1976: 201) govoreći o “revolucionarnom karakteru harizme” (*ibid.* 205) u svojim tumačenjima karizmatične vladavine objavljenima posthumno 1921. i 1922. u četiri dijela kao dio *Uvoda u društvenu ekonomiku (Grundriss der Sozialökonomik)*. Od četvrtog izdanja iz 1956. ta su razmatranja objavljena samostalno u dva sveska pod naslovom *Privreda i društvo (Wirtschaft und Gesellschaft)*, a radi se o kompilaciji tekstova o različitim tipovima vladavine, nastalima u dvije radne faze: od 1910. do 1914. te od 1918. do 1920. godine. Nositelj karizme svoju snagu crpi iz

odbacivanj[a] vezanosti za svaki spoljni poredak u korist jedinstvenog veličanja prave proročke i junačke nastrojenosti. Stoga harizmatična vladavina nastupa revolucionarno menjajući sve vrednosti i kidajući suvereno sa svim tradicionalnim ili racionalnim normama. [...] Harizma zna samo za unutarnju određenost i svoje sopstvene granice. (Weber 1976: 204, 208)

Shvaćanje Lenina kao nositelja karizme⁵ kod Krlježe najviše proizlazi iz naglašeno emocionalnog stila kada govori o njemu. Prema Weberu taj snažni emocionalni potencijal nastaje iz gotovo “verničke predanosti” (Weber 1976: 204), no osim emocionalne veze Krlježa u svojim tekstovima jasno navodi konkretne društveno-povijesne razloge koji Lenina pretvaraju u nositelja karizme, odnosno predstavljaju izvor legitimnosti te ih neposredno povezuje s marksističkim i lenjinističkim tezama. Prvenstveno se radi o prilikama u kojima slavenski narodi na periferiji Europe doživljavaju Prvi svjetski rat.

⁵ Karizmatična vladavina počiva na “ver[i] samog nosioca i njegovih učenika u njegovu harizmu – bila ona proročka ili kog drugog sadržaja – ima redovno nesalomljivu moć, jedinstvenost i snagu samo *in statu nascendi*” (Weber 1976: 210).

Lenin u to doba u svojim zapisima o balkanskom pitanju, npr. u članku iz *Pravde* od 21. 10. 1912. pod naslovom “Novo poglavlje svjetske historije”, govori o ostacima “srednjeg vijeka”, a to su “apsolutizam (neograničena samodržavna vlast), feudalizam i ugnjetavanje nacionalnosti” (Lenjin 1958: 45). U tim oblicima “šovinističkog imperijalizma” (*ibid.* 46) vidi uzroke Prvog svjetskog rata jer radi na pretvaranju “naroda u topovsko meso” (*ibid.* 49). Poznata je definicija Vladimira Il’iča Lenina o imperijalizmu kao najvišem i parazitarnom obliku kapitalizma “koji znači prerastanje okvira nacionalnih država od strane kapitala, on znači proširivanje i zaoštavanje nacionalnog ugnjetavanja na novoj historijskoj osnovi” (*ibid.* 213) pa se prema tome može samo revolucionarno nadići, odnosno povezati s “revolucionarnim programom” (*ibid.*). Lenin time razvija svoju teoriju nacionalizma i kolonijalizma u sklopu koje tematizira položaj balkanskih zemalja kao rezultat imperijalne politike te najavljuje nastanak “ujedinjenih nacionalnih država na Balkanu, zbacivanje jarma lokalnih feudalaca, konačno oslobođenje “balkanskih” seljaka različitih nacionalnosti od spahijskog jarma” (*ibid.* 59) kao “historijski zadatak” (*ibid.*) revolucije. U balkanskim državama “proletarijat je malobrojan, seljaci zastrašeni, razdrobljeni, nepismeni” (*ibid.* 51). Zbog toga se zalaže za ravnopravnost svih naroda na Balkanu, odnosno ističe njihovo pravo na samoodređenje. Samo time se radikalno mogu promijeniti srednjovjekovne prilike koje još uvijek vladaju na Balkanu. Njegove su karakteristične parole: “Balkan – balkanskim narodima!” (*ibid.*) i “Zaostala Evropa i napredna Azija” (*ibid.* 65–66). Jasno je koliko se te teze poklapaju s Krlježinom tadašnjom antiratnom i anti-imperijalnom ideološkom pozicijom. Kasnije će je u kratkom eseju “Lenjinistički ‘Šturm und Drang’ u evropskoj umjetnosti 1917–18” nazvati pozicijom “proturatne, revolucionarne lenjinističke neuroze” (Krlježa 1962: 107), a taj je spoj konkretnoga političkog stava s vlastitim neurotičnim doživljajem karakterističan za antitetičan Krlježin govor. Potom 1947. godine, u svojem važnom eseju “Književnost danas” spominje “ratnu katastrofu 1914–1918” (Krlježa 1963: 131) i ponovno je neposredno povezuje sa svojim doživljajem revolucije: “Crno u crnome valjala se bujica mračnih i olujnih pitanja, a u fosforom sjaju magičnog svjetionika Lenjinovog progovario je glas smione političke koncepcije, filozofski memento čitavom jednom stoljeću” (Krlježa 1962: 101). Revolucija je “svjetlost u tminama vjekovnim” (Krlježa 1956: 387) pa će tu sliku u svojim pripovijetkama povezati u “lenjinsku, narodnu, pučku antitezu” (*ibid.* 401) koja se javila “konzervativnoj građanskoj tezi uprkos” (*ibid.*). Podjarmljeni narodi na periferiji Europe u njima postaju projekcijska ravan za viziju revolucionarnog mijenjanja društva.⁶

⁶ I to je povezano s lenjinističkim shvaćanjem rata koji po njemu obuhvaća sve društvene klase (usp. Iliina 1976).

Miroslav Krleža polazi od “političkog imperativa svoga vremena” te u svojem eseju “Ekspressionizam” osuđuje “mehanič[u] građanskih, kolonijalnih i imperijalističkih krvoprolića, koja se javljaju po tromosti historijskih zakona kao sve kobnija nasilja vojske i kasarnske logike, slaboumna totalizacija ratova i militarizama” (Krleža 1962: 101f). U odlučnom pacifističkom stavu Krleža mehanizme “vojnog despotizma” (Marx i Engels) opisuje kao konačni produkt imperijalne težnje za osvajanjem svijeta i suprotstavlja im svoja utopijska i humanistička uvjerenja. No, taj politički imperativ već se u spomenutom eseju *Lenjinistički “Šturm i Drang” u evropskoj umjetnosti 1917–18* pojavljuje kao “djetinjasta nada” ili “kao intelektualni evropski zanos lenjinskog perioda, kao psihoza na rubu očajja, ludila i smrti” (Krleža 1962: 108). Radilo se o “pobuni protivu političkog kanibalizma”. U tom su razdoblju mnogi potpali pod “sve moćniji utjecaj proturatne revolucionarne lenjinističke nerveze” (*ibid.* 107) te dolazi do euforične, ali kratkotrajne vjere u mogućnost prevladavanja postojećeg stanja. U Krležinim rečenicama odjekuje revolucionarni duh vremena:

Prevladala se granica razumnog poimanja stvarnosti i prelila preko demarkacije sna s jakom samoobmanjujućom iluzijom o višem potencijalu internacionalističke umjetničke solidarnosti. (*ibid.* 108)

Valja primijetiti kako se sravnjivanjem revolucionarne i umjetničke perspektive relativiziraju konkretni revolucionarno-marksistički ciljevi i prevode u projekcijsku utopijsko-idealističku sferu. Iz toga nastaje Krležina rana koncepcija književnosti obilježena apelativnim duhom politički-humanističke kritike i gestom angažiranog protesta. Stanko Lasić u njoj prepoznaje Krležinu intelektualnu i humanističku orijentaciju i naglašavanje slobode u lenjinističkom političkom programu (Lasić 1982: 7). U spomenutom eseju “O parlamentarizmu i demokraciji kod nas” Krleža ističe kako njegovi ljevičarski suvremenici “nisu izgubili vjeru u Ideju” (Krleža 1957: 443) te se u tome prepoznaje eshatološko vjerovanje u revoluciju kao put spasenja. Opisujući razočaranje nakon sloma Druge Internacionalne tvrdi: “mi smo doživjeli slom Druge Internacionalne kao jakobinici, voltairi, rousseauovci, feuerbachovci, Wildeom i Baudelaireom zbudjeni bespiriti više nego marksisti” (*ibid.* 435), čime neraskidivo povezuje revolucionarni i umjetnički horizont u intelektualnom i avangardističkom programu utopijske nade u mogućnost mijenjanja čovječanstva. Taj intelektualni program povezuje s konkretnim prilikama na južnoslavenskom prostoru varirajući pitanje: “što zapravo znači polukolonijalna sudbina malenih i bijednih seljačkih naroda” (*ibid.* 437) koji su stoljećima živjeli “u okviru jedne bijedne dinastičke satrapije” (*ibid.* 434). Čini se da iz tog iskustva deprivacije proizlazi Krležin historijski materijalizam. U to doba svoje ideje objavljuje u anarho-marksističkom časopisu *Plamen*

koji izdaje zajedno s književnikom i političkim publicistom Augustom Cesarcem (1893–1941). No i taj je oblik historijskog materijalizma, po njegovim riječima, bio

dakle u vrijeme “Plamena” više osjećajne, romantične, “šturm und drang” naravi. Osjećajući nesrazmjer ekonomskih odnosa i svu anarhiju političko-ekonomskih kriza i ratnih katastrofa, [...] reagirajući na te činjenice sentimentalno, lirski, moralistički, više temperamentom nego mozgom. (*ibid.* 442)

Jednako će i kasnije Krleža lenjinističku projekciju budućega revolucionarnog razvoja u već spomenutom eseju “O parlamentarizmu i demokraciji kod nas” objasniti oduševljenjem koje su on i njegovi suputnici kao August Cesarec, Đuro Cvijić i Kamilo Horvatin doživjeli “kao mladići, u prvom intelektualnom zanosu” kada je u “mračnoj olujnoj evropskoj noći, u tom noćnom morala i pameti, u brodolomu svih intelektualnih vrijednosti planuo [...] Lenjin blistavom svjetlošću svjetionika” (*ibid.* 435, 439). U tim opisima prepoznaje se shvaćanje Lenina kao nositelja karizme, shvaćene kao “specifično ‘stvaralačke’ revolucionarne snage istorije” (Weber 1976: 206). Kasnije će ga Krleža u nekrologu Leninu ponovno opisati metaforički, naime “Lenjinovo ime uzdiže se nad Evropom kao sunčana ploča, krvava i još mutna od tmine svitanja, ali nesuzdrživo gigantski raste” (Krleža 1956: 440), što je za to doba karakteristična slika anticipirane svjetske revolucije, ovdje izražena metaforama svjetlosti i uskrsnuća. U Leninu i komunističkoj ideologiji vidi ostvarenje humanističko-utopijski inspirirane vizije vremena u kojoj će svi ljudi biti jednaki, odnosno ostvarenje mogućnosti “da čovjek bude ravan čovjeku” (Krleža 1960: 102) kao suprotnost užasima Prvoga svjetskog rata. Ipak, ta slika ostaje neuhvatljiva metafora svjetlosti i fosforescentnog sjaja u daljini. On kao “historijski cilj ističe Oktobar, ali istovremeno živi historiju kao opći kaos” (Lasić 1982: 147) pa stoga u ostvarenu revoluciju i njezinoga vođu projicira vlastite nade u budućnost.

Zbog naglašene estetizacije Lenina – Krležu očito ne zanima Lenin kao povijesna ličnost, već daleko više Lenin kao metafora mogućeg, kao obećanje budućnosti, kao utopija *par excellence* – nadaje se zaključak da je Lenin kod Krleže upravo ona metafora koja najzornije utjelovljuje “optimalne projekcije” (Flaker 1982) onodobnih umjetničkih praksi (o “optimalnim projekcijama” više u drugom dijelu ovoga rada).

II.

Kako je prikazan posljednji habsburški rat u Krležinim pripovijetkama i mogu li se u njima prepoznati izravni refleksi Oktobarske revolucije? Nastanak, kao i recepcija proturatnih pripovijetki Miroslava Krleže iznimno su kompleksni. Dio priča

iz zbirke *Hrvatski bog Mars* nastajao je većim dijelom tijekom Prvoga svjetskog rata, objedinjene su tek 1922. godine, a konačna redakcija uslijedila je tek nakon završetka Drugoga svjetskog rata. U svojim dnevničkim zapisima iz toga doba objavljenim pod naslovom *Davni dani* Krleža izrazito negativno doživljava trenutak u kojem živi: “A u stvari ovako zločinačke, kriminalne, perverzne, bolesne civilizacije još nije bilo u historiji. Ni jedna nije bila razdirana takvim protuslovljima” (Krleža 1956: 59). S tim se protuslovljima suočava iz perspektive bivšeg kadeta na Ludoviceumu, regruta u “arbajterhilfskompanje u Požegi” (Lasić 1982: 130), bolesnika u zagrebačkim vojnim bolnicama te privremenog suradnika u različitim novinskim redakcijama, uz paralelnu produkciju tekstova jer uz esejističke i dnevničke tekstove piše simfonije, drame i novele. U to doba intenzivno čita Dostoevskoga, Nietzschea, Schopenhauera, Clausewitza i Stirnera pitajući se kako predstaviti prvi “imperialistički” (Krleža 1956: 358) rat: “Opisati to? Kako? Wilde? Byron? Bang? Rodenbach? Schelley? Možda Byron? Prije svega on” (*ibid.* 51). Rat u njemu budi “sasvim čađav, smolav smrdljiv oganj očaja” (*ibid.* 67), kao obuhvatan osjećaj povezan sa željom za izbjavljenjem pa rat doživljava kao potpunu negaciju ljudskosti i traži alternative koje formulira u metaforama svjetla i kolosalnih povijesnih likova. Zadaću pisca vidi u tome “da prikazuje život u koordinatama vremena i prostora, stvarno i istinito, naime tako kako on vidi a ne da prepisuje ono, što je već napisano” (*ibid.* 158). Upravo predodžba o implicitnom i grozničavo traženom višem potencijalu umjetnosti nošena je idejom nadilaženja vlastitih granica – individualnih i kolektivnih – i čini podtekst njegovih proturatnih novela. Umjetnost u ratu ne smije postati tek “dekorativna laž” (*ibid.* 262) ili “dekoracija te iste imperijalističke, doista sramotne stvarnosti” (Krleža 1962: 103). Apodiktički od nje očekuje: “A umjetnost nije dekorativna laž. Umjetnost je doživljaj mnogo stvarniji od najstvarnijeg. Umjetnost je nešto što je krv, meso, plamen, gromovi, sunce [...]” (*ibid.*). Antimilitaristički duh izvodi iz predapokaliptičkog osjećaja ratnog razaranja svih civilizacijski-humanih europskih vrijednosti. Istovremeno ističe nužnost obrane tih vrijednosti i zalaže se za promjene apelirajući na utopijsko-revolucionarne društvene snage. Stoga u novelama ocrtava položaj marginaliziranih u ratu i konstruira simbolički jezik podjarmljenih kao “ukleti domobranski kontrapunkt” (Krleža 1956: 155). Njegovi su likovi i jezik obilježeni regionalnom perspektivom, no kritika postojećeg stanja ima univerzalni karakter.

Za domobrane, koje je poznao iz vlastitoga kratkog boravka na fronti i iz svojeg obrazovanja k. u. k. kadeta, “taj nesretni rat nije bio za ove ljude ni prva ni posljednja nesreća” (Krleža 1962b: 12) jer “vidi muž dobro, da je on nekako najdonji” (*ibid.* 11). U noveli *Bitka kod Bistrice Lesne* domobrani izbijanje rata isprva indiferentno promatraju kao “gospodsku stvar, taj njihov rat” (*ibid.* 13) kao da su “iz svog

nesnosnog, teškog, robijaškog života isplivali” (*ibid.* 14) napustivši “sva ta bijedna zagorska, prigorska i kalnička sela i naselja” (*ibid.* 12). Njihov je život toliko bijedan da stvaraju iluziju o ratu, počeo je “idilično, s drmešom u nedjelju poslijepodne” (*ibid.* 15), a život u gradu čini im se “Šlarafijom” (*ibid.* 14) jer su na neko vrijeme pobjegli od feudalnih prilika i bijedne zaostalosti. Već je time prikazana sva bijeda zagorske satnije u kojoj “pričuvni desetnik Pesek Mato i domobrani Trdak Vid, Blažek Franjo, Loborec Štef, Lovrek Štef, Pecak Imbro, i Križ Matija” (*ibid.* 15), podanici “presvijetle hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade” (*ibid.* 16) nalaze smrt kod Bistrice Lesne nakon što je rat vrlo brzo pokazao svoje pravo lice, “kad je sazrijevao” (*ibid.* 23) te su iz bijede i privida života dospjeli “opet van, u maglu, u blato, u krv, u smrt” (*ibid.* 24) na drugu austrougarsku periferiju u “galijsko blato” (*ibid.* 21) kako bi branili sasvim beznačajnu kotu 313 protiv “kazanjske brigade” (*ibid.* 30) na kojoj se “naša zagorska četa izgubila kao jedva primjetljiv potez povučena crnom olovkom na sivoj isprecranoj karti jedan naprama sedamdeset i pet hiljada” (*ibid.* 28). Time sudbinu domobrana smješta između antitetičkih polova: “s jedne strane je Društvo, Politika, Magistrat, s druge strane Zemlja, Kuća, Vrt. Ili: Tlaka, Guljenje, Nasilje vs. Mudrost rezignacije, ironični smijeh, lukavi (pasivi/aktivni) otpor” (Lasić 1982: 271). Rascijepljenost svijeta u kojem su domobrani oduvijek zarobljeni kulminira u gesti bijega od ratne službe i dezertiranja u tzv. “zeleni kader” ili simuliranja bolesti. Zeleni kader opisan je pozitivno, kao oblik “pasivne rezistencije”, odnosno kao nijemi, fatalistički odgovor na sveprisutnost nevidljivih mehanizama rata. U *Tumaču domobranskih i stranih riječi i pojmova* na kraju zbirke *Hrvatski bog Mars* u bilješki o Zelenom kaderu Krleža piše kao o “simptomu objektivne revolucionarne situacije” (*ibid.* 452) i jasno ga dovodi u vezu sa svojim pripovijetkama. Ta se “zelenokaderaška problematika” (*ibid.* 460) ne pojavljuje samo u pripovijetkama, nego i u “lenjinskom dvobroju ‘Književne republike’ (god. 1925)” u kratkoj skici *Domobrani Gebeš i Benčina govore o Lenjinu*, koja je tu ponovno navedena u cijelosti. Simptomatično je da su oba domobrana ili “kolonijalna vojnika” (*ibid.* 462), koji u dijalogu zastupaju sasvim suprotne pozicije, završili jednako, obojicu su “iscirkumdederuntjerali” (*ibid.* 466), odnosno nisu našli izlaz iz začaranog kruga rata, nemoći i nasilja.

U pripovijetki se stav depriviranih domobrana kristalizira u spoznaju o praznini, odnosno beznadnosti vlastitoga angažmana i egzistencije. Ta spoznaja proizlazi iz prikaza središta moći koje ne samo da je nepristupačno nego je i sasvim nevidljivo, što se može tumačiti kao nuspojava imperijalne vladavine u kojoj nametnuta predodžba o svijetu stupa na mjesto vlastite predodžbe o svijetu i svojem mjestu u njemu. Tu spoznaju o ispražnjenom i besmislenom središtu odmah na početku nagoviješta Vid Trdak moljajući otpust “po onim beskrajnim hodnicima i sobama kraljevske vlade” (*ibid.* 16). Tada spoznaje “Sve je

praznina i nigdje nema nikoga” (*ibid.* 18). Istu tu misao ponavlja samoubojica “rastrovanih živaca” (*ibid.* 26), pisar u civilu Rucner: “I ti misliš da je on doktor? Nikoga nema tamo! Ni onoga staroga doktora nema, ni Bana, ni Vlade! Sve je prazno!” (*ibid.* 28). Besmisao rata i spoznaja o praznom središtu moći umnogostručuju beznadnost likova. Toj prijetećoj praznini suprotstavljena je lenjinistička projekcija, no samo kao pasivna rezistencija jer u neobrazovanim i pasivnim seoskim masama nema istinskoga revolucionarnog stava, nego se pojavljuje tek kao slutnja, primjerice kod Loborec Štefa koji je “mutno osjećao da mu je učinjeno krivo i da bi bilo poštenije, da se obori na one fakine i peke, liferante i kaderaše švindlere; da uzme pušku i da počne strijeljati sve one lopove u pozadini od generala do bataljonskog šustera” (*ibid.* 38). Ta se slutnja nepravde i nemoći pojavljuje kao apstraktna “asymptota”.

Neobično je važan Krležin pojam “asymptote”⁷ u to doba, često se pojavljuje u dnevnicima, i to s različitim definicijama. U svojem shvaćanju pojma “asymptote” oslanja se na metaforu spirale Friedricha Engelsa. Ona treba nadići zbilju, vodi izravno u budućnost, odnosno izravno “u Kozmopolis” (Krleža 1977: 254). Možda se Krležina “asymptota” najbolje može objasniti izrazom Aleksandra Flaker o optimalnoj projekciji (Flaker 1982: 66–73). Optimalna projekcija je prema Flakeru, a u osloncu na teze Jurija Lotmana, obilježje modernističke i avangardističke umjetnosti 1920-ih godina koje si za cilj postavlja temeljito estetsko prevrednovanje te je usmjereno na budućnost cjelokupnog društva, a ne samo umjetnosti. Orijentacija na budućnost implicira moralne, etičke i socijalne promjene. Ipak je Krležino određenje “asymptote” manje apstraktno od 1917. sve do Leninove smrti. Leninove Londonske teze koje je iznio na Drugom kongresu Ruske Socijalnodemokratske Radničke Stranke od 30. 7. do 23. 8. 1903. (Marjanić 2005: 321) postaju temelj njegova shvaćanja “lenjinske riječi” (Krleža 1956: 367). U eseju “O Lenjinu” iz putopisa *Izlet u Rusiju* Krleža lenjinizam vidi kao “politički plan logike i pameti po kome se globus postojanom brzinom dvadeset i četiri sata dnevno približava Kozmopolisu” (Krleža 1960: 277). Tako Krleža uništavanju staroga svijeta suprotstavlja etičko-utopijski projekt. On se pri tome može zamisliti kao vertikala koja za sobom ostavlja postojeće koordinate korumpiranog svijeta u postojanom putu u budućnost.

Ovdje se “asymptota” pojavljuje na samom kraju novele napisane u realističkom stilu u obliku ekspresionistički paradoksalne vizije u kojoj se stapaju

povijesna iskustva i istovremeno je usmjerena u budućnost kao neka vrsta otpora postojećem stanju. U toj slici marširaju mrtvi “zagorski rudari” (Krleža 1962b: 44) koje je popisao “divizijski mrtvozornik đak Palčić” (*ibid.* 41) sve dalje i dalje, “brigade i divizije mrtvaca prošetale su se kroz ove skrižaljke i stupaju dalje u beskonačnost, nijeme, pognute, jadne, nevino osuđene na smrt” (*ibid.* 44). U “gluhom topotu beskrajnih noćnih kolona” (*ibid.*) odjekuje položaj podjarmljenih podanika žrtvovanih u besmislenoj ratnoj mašineriji, a rat se pokazuje kao spirala nesreće, ponižavanja, bijede i fatalizma, anihilacija svega ljudskog i paradoksalna kulminacija postojećeg stanja. Zadnja rečenica “Nikada tome ne će biti kraja” (*ibid.* 44) ukazuje da je nemoguće suprotstaviti se sveobuhvatnosti ratnih uništavanja. Upravo spirala nasilja potkopava aktivističku potrebu za mijenjanjem postojećeg stanja.

U duljoj noveli *Kraljevska ugarska domobranska novela* (*Magyar király honvéd Novella*), objavljenoj prvi put 1922. godine kao samostalni “roman”, ponovno se tematizira tragika malih ljudi, prije svega seljaka u ratu, u prikazu različitih varijacija “ščetane” (*ibid.* 67) vježbe satnije na “dvije stotine domobranskih pučkoustaških, bolesnih i ranjavih, krastavih i prostrijeljenih, reumatičnih jadnih nogu” (*ibid.* 55) dok sudjeluju u “drilu svog carskog i kraljevskog i kraljevskog ugarskog domobranskog granadirskog odgoja” (*ibid.* 57) posljednjih dana “jednog samrtnotuznog proljeća, posljednjeg proljeća velikog Faraona Kralja ugarskog i hrvatskog, Franje Josipa Prvog” (*ibid.* 160). Iz odnosa satnika i njegove čete, zapovjednika i vojnika, nastaje niz antitetičkih opozicija što u nizu varijacija naglašavaju nepremostivi jaz između njih: “Distansa između gospodina satnika i jednoga domobrana bez čina veća je – mnogo veća – nego između konja i kočijaša ili antičkog roba i slobodnoga građanina” (*ibid.* 70). Te antagonističke opozicije odražavaju razliku između proklamirane vojne discipline i njoj suprotstavljenoga nagona za samoodržanjem, nepostojećega osjećaja odgovornosti i gotovo animalnog modusa egzistencije siromašnih seoskih domobrana, koji kao “meso u klaonice” (*ibid.* 66) i “satnija karikatura” (*ibid.* 69) dospijevaju u rat i trebaju predočiti “kontrast, koji je vječno između kumeka i vlasti” (*ibid.* 11). Pojmovi kao što su čast, domovina, odgovornost i dužnost jedini su orijentiri glavnoga lika “gospodina satnika Dušana Jugovića” (*ibid.* 55), no utemeljeni su isključivo na “Vježbovniku za kraljevsku mađarsku domobransku pješadiju, u prijevodu akademika Tome Maretića” (*ibid.* 56). U auktorijalnim komentarima na ta se pravila opetovano referira kao na niz “blebetavih fraza u govorničkom automatu” (*ibid.* 121). Pravila iz Vježbovnika prikazana su kao “kraljevski ugarski jaram” (*ibid.* 162), a tematiziraju se i u *Tumaču* na kraju zbirke. Krleža ih ondje naziva knjigom “bezuvjetne pokornosti i zapta” (*ibid.* 459) te ironično piše da domobrane pretva-

⁷ U *Davnim danima* Miroslav Krleža događaje u Sankt-Peterburgu također opisuje kao “asymptote” i povezuje ih sa svojim doživljajem Friedricha Adlera: “O asymptotama. Sanktpetersburg i događaji tamo su asymptota. I Friedrich Adler je isto tako asymptota. Na motiv Friedricha Adler i hrvatska rapsodija bi htjela da bude. Kometski, vulkanski, sunčano preko svega! Kamo? U Kozmopolis!” (Krleža 1956: 252f).

raju u “kraljevsko ugarsko nagodbenjačko biće” (*ibid.* 450), dok se kod domobrana kao odgovor na “kristalizirani dril” (*ibid.* 160) javlja “otpor izmučene životinje” (*ibid.* 161).

Tako se ratna zbilja pokazuje kao kulisa kojom upravljaju nepoznate sile i negacija temeljnih ljudskih vrijednosti. I u tome se prepoznaje spirala bijede, kao i besmislenost ratovanja i drila. Satniju “Nihilizam marijaterezijanskog Vježbovnika [vodi] ravno u ništa” (*ibid.* 88). Ovdje se nihilizam i negacija ne pojavljuju slučajno, naime u zapisima “Prije trideset godina”, objavljenima u *Republici*, Krležina nihilizam shvaća kao opsežnu negaciju postojećeg, on “nije dakle, pretvarao činjenice u ništavilo kao besplodan skepticizam, nego je, kao prava negacija lažnih priviđenja, poricao sve optičke varke, sve misaone i društvene teokratske, feudalne i građanske laži” (Krleža 1956: 376). Drugim riječima, i nihilizam je oblik dijalektičke negacije zbilje. Vojni propisi iz Reglementa opisani su kao “kretenska, ogavna, prokleta, glupa, idiotska takozvana carska i kraljevska disciplina, koja kao otrov kakvi ukleti teče po žilama habsburških građana već više stotina godina” (Krleža 1962b: 56), čime osuđuje svaki oblik militarizma i marcijalnog duha. Istovremeno u siromašnim analfabetskim seljacima iz satnije nakon sati i sati ponižavanja otkriva snage, “one čudne snage, što bje u svima stanicama života, i u lišću i u kristalima, zvijezdama i kozmičkim maglama” (*ibid.* 170). Za razliku od njih, oficiri su prikazani kao otuđene i zaslijepljene marionete – narednik Slepčević već se po imenu prepoznaje kao slijepac (Čale 1973: 33–66), a ime narednika Jugovića aluzija je na tada virulentne ideje o supranacionalnoj jugoslavenskoj zajednici, pri čemu njegova podložnost tuđinskoj vlasti upućuje na radikalističko ujedinjenje koje je Krleža od samog početka žestoko kritizirao, prvo u Državi SHS a potom i u Kraljevini Jugoslaviji.

Rat je najveća od svih “europskih laži” (Krleža 1962b: 134), a ratnim orgijama uništavanja suprotstavljena je još neartikulirana, ali latentno postojeća “klasna svijest jedne naslage robijaške” (*ibid.* 131) i misao “što u mozgu još nikako ne dolazi kao faktor opozicije” (*ibid.* 140). Kao odgovor na tiraniju časnika pojavljuje se “onaj neizraziti, nevidljivi, pasivno-rezistentni slavjanski elemenat naših hrvatskih četa” (*ibid.* 132) kao “slavna mimikrija proganjane domobranske duše” (*ibid.* 134) i budi se njihova “elementarna veličina” (*ibid.* 179) koju prikazuje “duboku instinktivnu solidarnost” (*ibid.* 131) seljaka “od Zabolka do Vladivostoka” (*ibid.*). U pripovijetki se pojavljuje nov oblik “Slavenstva” (*ibid.* 131) kao solidarnost “seljaka, soldata bez čina” (*ibid.* 131) ili kao “slavjansko prapočelo golemih naših nepreglednih gomila” (*ibid.* 132). Taj se oblik solidarnosti podjarmljenog topovskog mesa tumači kao solidarnost masa koja je trčala “preko balkanskog reljefa vjekovima, i od Lombardije do Danske su trčali, i od Lavova do Krakova, pak što?” (*ibid.* 152) te tek treba poprimiti oblike internacionalne solidarnosti. Kasnije će je

Krleža preformulirati u “geopolitički, društveni i humani *tertium datur*” jugoslavenskog prostora “čije apostole pisac opisuje kao potomke bogumila i sledbenika Vladimira Iljiča Lenjina” (Brebanović 2016: 195). No ovdje se poziciji “silnika” (*ibid.* 132) suprotstavlja tek “pasivna rezistentna elementarna prasnaga” (*ibid.* 162), iz čega prosijava Krležina revolucionarna svijest. No mogućnost ostvarenja takvog oblika internacionalne solidarnosti seljačkih, proleterskih i soldatskih masa ostaje utopijska. U njegovim pripovijetkama narod je istovremeno iskonska i anarhistička sila koju tek valja probuditi. To je slučaj na samome kraju u zaključnoj vizionarno-ambivalentnoj slici snage satnije koja je “praživotna, primarna i iskonska, kao svi oceani globusa i kao sva flora i fauna od pola do pola” (Krleža 1962b: 180) te satnija “raste kao šuma” (*ibid.* 180) i treba postati “neiscrpljivo vrelo svijui obnovljenja i preporoda” (*ibid.* 179):

Pa kad topovi prestanu da gruvaju, šuma će i dalje da raste, crna i čvorasta, u svetom očekivanju, da dođu veliki radnici tminosječe, koji će po njoj udariti sunčane i svijetle prosjeke i putove i navnuti svjetlost u guštare i tminu dugotrajnih krvavih vjekova. (*ibid.* 180)

Stanko Lasić u toj poetskoj slici elementarne snage Naroda otkriva juvenilnu euforiju u naivnosti hiperbola i višeznačnosti semantike te tu završnu sliku tumači kao ironičnu negaciju (Lasić 1982: 277) buđenja zazivane, ali nepostojeće klasne svijesti te želi reći da je tipična Krležina sinteza nacionalne povijesti stradanja s aktualnim idejama proleterske Internacionalne u sebi kontradiktorna. No, slika radnika tminosječa pri tome se preklapa s Krležnim političkim vizijama o Leninu iz njegovih dnevnčkih i esejističkih zapisa i nošena je vjerom u mogućnost ostvarenja revolucionarne utopije. Nakon “patetično anarhističke i ničeovske faze ‘Plamena’ slijedi analitička faza tj. faza sistematičnijeg usvajanja marksizma” (Wierzbicki 1980: 28) ustanovio je Jan Wierzbicki prepoznajući u Krležinom ranom “ekspresionističkom razdoblju” (*ibid.* 46) i “revolucionarni patos, izražen jezikom utopijske, pjesničke vjere” (*ibid.* 25), kao i trajno “antinomično viđenje stvarnosti” (*ibid.* 68). Svoje stavove iz tog doba Krleža će komentirati u sljedećoj stvaralačkoj fazi iz pozicije tipične dijalektičke negacije:

U ratnoj katastrofi 1914 – 1918 naš lijevi čovjek nije se razvio do masovne svijesti političkog subjekta. Kod razaranja austrijskog carstva on je djelovao više kao pasivna rezistencija dezertera, koji se nemoćno pasivno predaje neodređenoj organizaciji ljudožderske stvarnosti, nego kao organizirana politička klasna svijest. (Krleža 1963: 131)

Rat kao ultimativni barbarizam potkopava silinu utopijske vizije pa Krležina predodžba o budućnosti u tim tekstovima ostaje duboko ambivalentna i groteskno-ironična. Premda je sam Krleža u 1920-im godinama aktivno sudjelovao Komunističkoj partiji i

držao agitacijske govore,⁸ od službene partijske linije sve se više distancirao.⁹

No Lenin za Krležu “nije samo historijska anegdota u školskim čitankama”, nego je – osim kao vizija, odnosno asimptota što vodi do (ne)ostvarive budućnosti, o čemu je bilo riječi u prvom dijelu rada – sveprisutan kao “svjetiljka i putokaz, dnevni razgovor, novinski članak i državna vlast” (Krlježa 1960: 167), kako ga opisuje u *Izletu u Rusiju* 1926. godine. Moskva se u tom putopisu pojavljuje kao “kovačnica lenjinizma” (*ibid.* 158), čime nagovještava monumentalizaciju i lenjinistički kult¹⁰ neposredno nakon njegove smrti. Krleža prepoznaje mitološke elemente tog procesa u sovjetskom životu, a Lenin “postaje sve više magičnom formulom ruskog života” (*ibid.* 162). Lenin je pri tome “meštar i rabi, simbolično slovo početka i svjetlost u tmini” (*ibid.*). Cijeli grad “nosi pečat jedne irealne sjenke, koja se poslije svoje smrti javlja simbolički, kao što su se javljali Krist i Muhamed” (*ibid.* 167). I u putopisnoj prozi Krleža rabi biblijsku metaforiku koja se prije svega oslanja na vjeru u izbavljenje, odnosno spas u budućnosti. U svojim tezama o komunizmu kao religiji Riklin komunizam opisuje kao “sekularnu religiju” – preuzimajući taj pojam od Raymonda Arona – odnosno oblik imanentne i ateističke religije utemeljene na “sakralizaciji partijskog aparata i vođe”, kao i na vjeri u revolucionarnu mogućnost spasenja. U procesu pretvaranja “harizme u svakodnevni dio života” (Weber 1976: 210) u strogo kontroliranom kultu Lenin se pretvara u gotovo religioznu figuru u Mauzoleju koji je izgradio Ščusev, a gdje bi trebao vječno živjeti. Moskva od središta utopije postaje utopija u prvobitnom značenju riječi od grčkoga οὐτοπία (*utopia*) kao ne-mjesto, odnosno “mjesto onog što nema mjesta” (Riklin 2010: 52).

Snažnu i ambivalentnu viziju budućnosti možemo prepoznati u Krležinoj lirsko-proznoj skici “Hrvatska rapsodija” iz 1917. godine, a objavljujanoj u sljedećim izdanjima kao zaključni tekst u zbirci *Hrvatski bog Mars*. U središtu je apokaliptički groteskna vizija putanje pretrpanog vlaka koji istovremeno juri u propast i u nebo, vizija koja po svojoj metaforičkoj dikciji izrasta iz kasno-ekspresionističkog i utopijskog impetusa:

Sunce je svojim ognjenim pandžama stisnulo taj vagon. Sparina je nesnosna. U tom dimu, čađi i užasu plivaju sva ta stvorenja poput fantoma, pa se na hipove čini da

je sve to samo san. Bolesna vizija. A na čas biva opet užasno jasno da sve to nije priviđenje. Sve to nije vizija, ni scena, ni san, sve to jest. Sve to doista postoji. (Krlježa 1962b: 327)

“Magyar állam vasutak.’ Osobni voz broj 5309. Vagon treće klase” (*ibid.* 386) što prevozi bolesne i jadne putnike prerasta u surealnu prisporodbu u kojoj se ratna razaranja bešavno povezuju s vizijom ponovnog rađanja iz gotovo kozmološkog putovanja u nepoznato. *Hrvatska rapsodija* opisuje dolazak Mesije u fantazmagoričnim slikama uništenja kada se dižu “legioni mrtvih ratnika” (*ibid.* 415) dok Hrvatski Genije zaziva izgublenu nevinost predcivilizacijskog “Sunčanog Zdravlja?” pitajući se gdje je “ono modro praskozorje” (*ibid.* 415). No pritom je on “Izbijen, izranjen, bolan, napaćen, gladan, proboden, rasječen, popljuvan, prezren, u robijaškom ruhu, stoji kao stup u tučnjavi, a zvijezda mu se krijesi nad glavom” (*ibid.*). Time se i slika Hrvatskog Genija može tumačiti kao figura nemogućeg početka – figura obilježena ratom i zazivanom revolucijom. U toj paradoksalnoj konstelaciji vlak poniženih i jasnih leti astralnim putem, “a pruga iza voza ostaje jedan razvaljeni, poorani, crni, gorući potez” (*ibid.* 416) kao neizbrisivi trag poniženja, nasilja i uništenja. Takvu putanju najavit će *Borbeni* sugovornik, “blijeđi i anemični” (*ibid.* 393) hrvatski student u razgovoru s *Rezigniranim*: “Bez sumnje, voz ide u Kozmopolis. Ali dok mi putujemo, putovat će s nama uvijek ovakvi tužni i bolesni ljudi. Barbari i robovi” (*ibid.* 395). Dok Genije “prebire melodiju fantastične brzine” (*ibid.* 417) ostavlja za sobom “crveni trag plamena i krvi” kao “bijes, to je požar, to je poklič za Suncem” (*ibid.* 417) i rasplinjava se u nemogućnosti ostvarenja te putanje. Slika razaranja i obnove odgovor je na “noć, neproziran, mračan, olujni ratni hrvatski noćturno, kroz koji jure nerasvijetljeni vozovi smrti, vojnički transporti krcati gladnog i ranjenog narodnog mesa” (Krlježa 1956: 355). U toj lirskoj završnici cijele zbirke put u Kozmopolis naslanja se na predodžbu o brodolomu, što korespondira s Krležinim dnevničkim zapisom iz veljače 1915.

Vojnički transport nestaje u nepovrat. Lađa koja nestaje. Ne možeš je zastaviti, a nestaje u smjeru matematski preciznog brodoloma. Slika brodoloma u mislima neobično jasna. (Krlježa 1956: 40)

Metaforom vlaka koji se kreće nemogućom astralnom vertikalom da bi završio kao “sjajni užareni komet” koji razara sve oko sebe mogu se opisati političke vizije mladoga Krleže zarobljene u apsurdnu rata i grčevitoj potrazi za izbavljenjem. Jednaki skeptično-rezignativni ton prepoznatljiv je u *Pjesmi naših dana*, u kojoj Krleža kao da se oprašta od svojih mladenačkih ideala: “Hej, / Crvena Komuno i Plameni Petrolej; / i vi ste bili moji krvavi idoli / [...] A ništa! Krvavi apsurd harači vječno dalje” (Krlježa 1969: 110). Viziju obnove i regeneracije ovdje poništavaju slike krvi, nasilja i uništenja, a u rezigniranom pokliču

⁸ Kao primjerice na putovanju u Hrvatsko primorje, čega se kasnije sjeća u *Riječkom listu*: “da smo ovamo na Rijeku, na Hreljin, nad Bakarski zaljev i nad Vinodol donijeli lenjinski barjak novih internacionalističkih parola, koje su trebale da preporode čitavu našu bijednu, staru i ranjenu Evropu koja je još okrutno krvarila od katastrofe ratova i revolucija iz perioda 1914. i 1918.” (Krlježa 1952: 1).

⁹ Za kronologiju njegovoga političkog djelovanja v. Očak 1982. O Krležinoj disidentskoj poziciji nakon svade na Ljevici v. Lasić 1970.

¹⁰ Analogija Leninova mauzoleja i ishodište je analize M. Rykлина (Riklin 2010: 30).

“A ništa!” prepoznaje se tipični krležijanski amalgam ničeanskih ideja, lenjinističkog materijalizma i anarhoindividualizma Maxa Stirnera. Slično u *Davnim danima* parafrazira Stirnera: “proigrao sam sve i nije mi ostalo ništa. Ich habe meine Sache auf Nichts gestellt” (Krleža 1956: 167f), a ta je igra potkopavanja i negiranja karakteristična za “ponosni solipsizam” (Lasić 1982: 111) u ranom razdoblju Krležina stvaralaštva kada se on kreće od “paroksističke negacije prema traženju Smisla” (*ibid.* 147). Time se i Oktobarska revolucija pojavljuje u slijedu “sinteza proturječnog” (*ibid.* 135) i samim time prebacuje u prostor umjetničke slobode između konkurentnih političkih vizija.

LITERATURA

Biti, V. 2016. “Miroslav Krleža und die kroatische Entstehungsgeschichte”. *Wiener Slawistischer Almanach*, 77. Str. 31–59.

Brebanović, P. 2016. *Avangarda Krležiana. Pismo ne o avangardi*. Zagreb: Arkzin.

Čale, F. 1975. “Funkcija osobnog imena u Pirandellovoj i u Krležinoj prozi”. U: Krolo, I.; Matković, M. *Miroslav Krleža 1973*. Zagreb: JAZU. Str. 33–66.

Flaker, A. 1982. *Poetika osporavanja. Avangarda i književna ljevica*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 66–73.

Frangeš, I. 1967. “Poticaji Oktobra u hrvatskoj književnosti”. *Forum*, 11–12. Str. 672–684.

Gebhardt, W. / Zingerle, A. / Ebertz, M. A. (ur.) 1993. *Charisma: Theorie, Religion, Politik*. Berlin, New York: de Gruyter.

Iliina, G. 1976. “Hrvatski bog Mars i rađanje revolucionarne književnosti u Jugoslaviji”. *Croatica. Prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, 7. 8. Str. 199–207.

Kravar, Z. 1993. “Lenjin”. U: *Krležijana*. Sv. I. Zagreb: LZMK. Str. 538–541.

Kravar, Z. 1993b. *Ratna publicistika*. URL: <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1213>. Pristup 10. listopada 2017.

Krleža, M. 1962. “Ekspresionizam”. U: Krleža, M. *Eseji II*. SDMK 19. Zagreb: Zora. Str. 91–121.

Krleža, M. 1977. “Eppur si muove”. U: Krleža, M. *Dnevnik*. Sarajevo: Oslobođenje.

Krleža, M. 1962b. *Hrvatski bog Mars*. SDMK VI. Zagreb: Zora.

Krleža, M. 1952. “Jadranska tema”. *Riječki list*, 3. 7. 1952. Str. 1.

Krleža, M. 1967. “Leniniana”. *Forum*, 11–12. Str. 631–671.

Krleža, M. 1962. “Lenjinistički ‘Šturm und Drang’ u evropskoj umjetnosti 1917–18”. U: Krleža, M. *Eseji II*. SDMK, sv. 19. Str. 106–109.

Krleža, M. 1963. “Književnost danas”. U: Krleža, M. *Eseji III*. SDMK 20. Str. 97–139.

Krleža, M. 1960. *Izlet u Rusiju*. SDMK 17. Str. 91–95.

Krleža, M. 2001. “Napomena autora”. U: Krleža, M. *Hrvatski bog Mars*. SDMK 7. Zagreb: MH. Str. 397–402.

Krleža, M. 1924. “Napomena o Kristovalu Kolonu”. U: *Književna republika*, 5/6. Str. 240–241.

Krleža, M. 1957. “O parlamentarizmu i demokraciji kod nas”. U: Krleža, M. *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*. SDMK 14–15. Zagreb: Zora. Str. 429–471.

Krleža, M. 1969. “Pjesma iz godine devet stotina i sedamnaeste”. U: Krleža, M. *Poezija*. SDMK 26. Zagreb: Zora. Str. 431–432.

Krleža, M. 1969. “Plameni vjetar”. U: Krleža, M. *Poezija*. SDMK 26. Zagreb: Zora. Str. 25–26.

Krleža, M. 1056. “Prije trideset godina”. U: Krleža, M. *Davni dani*. SDMK 11–12. Zagreb: Zora. Str. 345–407.

Krleža, M. 1983. *Ratne teme* (ur. I. Frangeš). Sarajevo: Oslobođenje.

Lasić, S. 1982. *Mladi Krleža i njegovi kritičari. 1914–1924*. Zagreb: Globus.

Lasić, S. 1970. *Sukob na književnoj ljevici. 1928–1952*. Zagreb: Liber.

Lenjin, V. I. 1958. *O nacionalnom i kolonijalnom pitanju* (ur. Z. Tkalec). Zagreb: Naprijed.

Marjanić, S. 2005. *Glasovi “Davnih dana”: transgresije svjetova u Krležinim zapisima 1914–1921/22*. Zagreb: Naklada MD.

Očak, I. 1982. *Krleža – Partija. Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917–1941*. Zagreb: Spektar.

Riklin, M. 2010. *Komunizam kao religija. Intelektualci i Oktobarska revolucija*. Zaprješić: Fraktura.

Visković, V. 2001. *Krležološki fragmenti*. Zagreb: Konzor.

Weber, M. 1976. *Privreda i društvo*. Sv. 2. Beograd: Prosveta.

Wierzbicki, J. 1980. *Miroslav Krleža*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Winfried, G. ur. 1993. *Charisma: Theorie, Religion, Politik*. Berlin, New York: de Gruyter.

SUMMARY

THE OCTOBER REVOLUTION AND MIROSLAV KRLEŽA IN 1917

The essay considers Miroslav Krleža’s short story collection *Croatian God Mars* taking as a starting point the author’s anti-militant attitude and political views at the time. Special consideration is given to the discursive context of the creation of particular short stories during the World War One on the basis of Krleža’s journal *The Days of Long Ago*, and the way the October revolution is reflected in Krleža’s early poetics just before the break-up of the Austro-Hungarian Monarchy. For Krleža, one of the principal causes of the First World War is “[a] blind mechanics of bourgeois colonial and imperialist bloodsheds” (Krleža 1962: 68). He contrasts it with his utopian-revolutionary notion of “a gigantic cultural construction of international solidarity” (Krleža 2001: 401). Besides political statements about the revolution at the time, the article further aims to consider the degree at which the motifs in Krleža’s anti-war short stories correspond to his utopian projections of Lenin and the October revolution from his journal and essays.

Key words: Miroslav Krleža, the October revolution, Lenin, *Croatian God Mars*